
Pregledni rad
UDK 811.163.42'282 : 811.163.42'373 pomurski Hrvati 943.91
Primljeno 2010-01-21

KONCEPCIJA RJEČNIKA POMURSKIH HRVATA

Đuro Blažeka - Erika Rácz, Čakovec - Murakeresztúr

Sažetak

U radu se govori o koncepciji Rječnika pomurskih Hrvata - plodu višegodišnjeg istraživanja mađarskih i hrvatskih istraživača. Nakon uvodnog dijela u kojem se ukratko prikazuju dosadašnja istraživanja govora i podrijetla te hrvatske manjine u Mađarskoj, opisuju se najvažniji postupci u oblikovanju temeljne građe u znanstveni rječnik i načini leksikografske obrade različitih jezičnih pojava kao što su sinonimija, homonimija i polisemija, sekundarnopovratni glagoli, frazemi, fonološke dublete i dr. Zaključuje se da je primijenjenom koncepcijom ostvarena težnja za rječnikom primjerenim snazi relativno malog tima istraživača, a da se pri tom nije umanjila njegova znanstvenost i obavijesnost.

Ključne riječi: leksikografija, kajkavsko narječje, pomurski Hrvati, međimurski dijalekt, kontaktna lingvistika, elementi rječničkog članka

0. UVOD

Rječnik pomurskih Hrvata¹ plod je višegodišnjeg istraživanja kajkavskih mjesnih govora hrvatske manjine uz rijeku Muru u Republici Mađarskoj. Prva zamisao i osnovna ideja za izradu tog rječnika potječe od dr. Mije Lončarića, našeg najuglednijeg istraživača kajkavskog narječja. On je pred desetak godina potaknuo skupinu učiteljica u Pomurju da počnu skupljati kajkavski leksik. U tom

---

¹ Đuro Blažeka, István Nyomárkay, Erika Rácz: *Mura menti Horvát tájszótár; Rječnik pomurskih Hrvata*, Tinta könyvkiadó, Budapest 2009.

skupljanju najviše se istaknula Erika Rác čija je vrlo obimna građa² podvrgnuta znanstvenoj leksikografskoj obradi, o kojoj će biti riječ u ovom radu, rezultirajući oblikom rječnika koji imamo pred sobom. Rječnik ima oko 10.000 natuknica, a prijevodi značenja jesu i na mađarskom i na njemačkom jeziku. Istraživanje je obavljeno doslovce u posljednji trenutak jer mladi ljudi u Pomurju jedva znaju manji dio leksika zabilježenog u ovom rječniku. Razlog tome nije samo mađarski jezik već i nestanak starog načina poljoprivrednog privređivanja i prisnije komunikacije svojstvene nekadašnjim stanovnicima sela koji su zbog načina života bili više upućeni jedni na druge. Samim time je prestala potreba za imenovanjem brojnih realija zabilježenih u rječniku. Taj će rječnik, osim slavističkoj znanosti, kontaktnoj lingvistici i lingvistici uopće, biti od velikog značenja za čuvanje hrvatske riječi u osnovnim školama u Pomurju jer pruža priliku nastavnicima da iz njega pripremaju različite metodičke pripreme zanimljive i poticajne nastave zavičajnog jezika.

1. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA GOVORA POMURSKIH HRVATA

1.1. U Pomurju se danas hrvatski govori još u desetak sela: Murakersztúr (Kerestur; Murski Križevci), Tótszerdahely (Serdahelj; Hrvatsko Središće), Tótszentmárton (Sumarton; Hrvatski Sveti Martin), Petrivente (Petriba), Semjenhaza (Pustara), Molnári (Mlinarci), Fityeház (Fićehaz), Bajcsa (Bajča), Miklosfa (Mikloševo Selo) i Belezna. Postotak stanovništva koje govori hrvatski različit je u pojedinim selima i svakog je dana sve manji.

Prekomursko je područje u 12. st. zajedno s dijelom današnjega slovenskoga Prekomurja potpadalo kao dio Bekšinskoga arhiđakonata (*Bexin*), uz Međimurje, pod Zagrebačku biskupiju.³ Na početku 15. st. bilo je u čitavom Prekomurju 30 župa, a 1777. to je područje odvojeno od Zagrebačke biskupije. Broj župa smanjio se za turskih ratova i za turske vladavine u tom kraju. Teško je utvrditi jesu li današnji kajkavci potomci domicilnog stanovništva iz predturskoga razdoblja, ili su poslije naseljeni iz Međimurja. U toj dvojbi ne pomažu niti povijesne niti lingvističke metode. Najbolju je razradu te problematike na temelju etnografskih, etnoloških, gospodarskih i povijesnih istraživanja dala Edit Kerechsenyi (KERECHSENYI 1982).

² Ta je rječnička građa (većinom iz Mlinaraca) dodatak njezinu doktorskom radu (RÁCZ 2007.). U njemu je opisala govore pomurskih Hrvata na svim jezičnim razinama i ponudila zanimljive teze o podrijetlu stanovništvu toga područja.

³ To se područje nazivalo Transmurana. BARTOLIĆ 1999., 8-9.

1.2. Do Blažekina cjelovitog opisa međimurskog dijalekta (BLAŽEKA 2008) u kojem su govori pomurskih Hrvata detaljno opisani i prema točno određenim kriterijima svrstani kao posebna skupina u donji poddijalekt međimurskog dijalekta, najbolje je bio ispitan govor Serdahelja, koji je odabran i kao punkt za Hrvatski jezični atlas (LONČARIĆ 1995). Lončarić je napravio opis temeljnih jezičnih osobina toga područja i opravdano ga je svrstao u međimurski dijalekt (LONČARIĆ 1996). Blažeka je u svojoj monografiji o međimurskom dijalektu govore pomurskih Hrvata nazvao serdaheljskom skupinom (SHS - po najbolje istraženom mjestu). Prihvatio je Lončarićev prijedlog da se međimurski dijalekt podijeli na 3 poddijalekta na temelju kombinacije dvaju kriterija (LONČARIĆ 1996, 146.):

1. odnos refleksa jata i poluglasa u naglašenoj poziciji
2. odnos refleksa slogotvornoga l i stražnjega nazala p .

DONJI PODDIJALEKT $\check{e} = \text{ɔ}$ $l = \varrho$

SREDNJI PODDIJALEKT $\check{e} = \text{ɔ}$ $l \neq \varrho$

GORNJI PODDIJALEKT $\check{e} \neq \text{ɔ}$ $l \neq \varrho$

Budući da su u svim govorima pomurskih Hrvata u naglašenoj poziciji izjednačeni jat i poluglas te slogotvorno l i stražnji nazal ϱ , jasno je da ih je bez puno dvojbi svrstao u donji poddijalekt (uz goričansku, donjodubravsku, prelošku i orehovičku skupinu).

U radu o odnosu govora pomurskih Hrvata i ostalog dijela međimurskog dijalekta (BLAŽEKA 2005) Blažeka zaključuje da su jezične osobine serdaheljske skupine najslbližije onima u donjodubravskoj skupini (Kotoriba, Donja Dubrava, Donji Vidovec). Od njih se razlikuje samo po sljedećim osobinama:

- a) nepostojanje opreke između l i l
- b) fakultativni prelazak otvorenog o -samoglasnika u zatvoren pod utjecajem nazala
- c) nepostojanje diftonga (osim kod nekih vrlo starih ispitanika u Keresturu na razini realizacije)
- d) fakultativna (novija) realizacija svakoga a kao ɔ i u naglašenoj i u nenaglašenoj poziciji (utjecaj mađarskog jezika).

Blažeka također zaključuje da nema osobina tipičnih za srednji i gornji poddijalekt poput prelaska $m > n$, čuvanja nastavaka $-ix$ i $-ah$ u imeničkim deklinacijama, nastavka $-o$ za glagolski pridjev radni muškoga roda jednine, suglasnika u u suglasničkom inventaru, prijelaza $\acute{n}$ u $\acute{i}$ i reflektiranja jata u nenaglašenoj poziciji kao i . Mnoge od tih "srednjomeđimurskih i gornjomeđimurskih" osobina postoje već u Goričanu koji, iako se nalazi na samoj granici s Mađarskom i zbog temeljnih je kriterija uvršten u donji poddijalekt, ima mnogo više jezičnih osobina

karakterističnih za srednji poddijalekt negoli za donji.⁴ U svakom slučaju, poveznice i paralele govora pomurskih Hrvata treba tražiti s govorima na krajnjem istoku Međimurja. Nakon poraza u Mohačkoj bitci 1526. istočno Međimurje bilo je tada posebno značajno tranzitno područje jer su se na rijeci Muri nalazili brodovi između Legrada i Dubrave kojima su se prevozili hrvatski bjegunci u zapadnu Ugarsku. Većina migracijskih smjerova prolazila je kroz to područje zbog toga jer nije bilo izvan dohvata velikih putova i tu treba tražiti rješenje dilema oko etnogeneze pomurskih Hrvata.

1.3. Osim opisanih temeljitijih istraživanja treba istaknuti i Ivićeve usporedbe govora Mlinaraca s poljskim jezikom i buzetskim govorom u kojima tvrdi da im je glavna poveznica gubitak opreke po kvantiteti. (IVIĆ 1963, 241-243). Dragocjeno je i mišljenje Zvonimira Bartolića da rasvjetljavanju etnogeneze Hrvata s toga područja može pomoći istraživanje toponima iz predturskog doba (BARTOLIĆ 1999)⁵. Iz govora svojeg rodnog mjesta Kerestura nešto je podataka o leksiku i frazeologiji dao Karlo Gadány (GADÁNY 1993; GADANY 1999). Marija Petrić je pisala o stranim jezičnim elementima u govoru serdaheljskih Hrvata (PETRIĆ 1999). Žgančevi zapisi pjesama pomurskih Hrvata (ŽGANEC 1974). dragocjen su izvor za izučavanje usmene književnosti, glazbe i običaja pomurskih Hrvata, no njegovi se zapisi međimurskih narodnih pjesama ne mogu upotrebljavati kao pouzdan izvor fonoloških i morfoloških obilježja jer je upotrebljavao grafiju iz standardnoga jezika, tj. nije bilježio otvorenost i zatvorenost pojedinih samoglasnika, a ni mjesto naglaska.⁶

---

⁴ U pučkom poimanju podjele međimurskog dijalekta govor Goričana spada u "srednjomeđimurske" govore.

⁵ "S jezikoslovnog stanovišta vrlo je zanimljiv hrvatski toponim Sumarton. Od Sanctus Martini i Zentmarton razvio se u skladu s razvojem hrvatskog fonološkog sustava oblik Sumarton ili Somarton. Analogije ovom toponimu u hrvatskoj toponomastici poznate su: Supetar, Sutivan, Sućuvaj itd." BARTOLIĆ 1999, 9

⁶ "Međutim, građa je s lingvističkoga stajališta iskoristiva u ograničenom opsegu, i to uglavnom za morfologiju, a posebno i u potpunosti s obzirom na leksik. Za fonologiju Žgančeva je građa iskoristiva uglavnom za konsonantizam, manje za vokalizam a rijetko za prozodiju." LONČARIĆ 1991 a, 195.

2. NAJVAŽNIJI POSTUPCI U OBLIKOVANJU TEMELJNE GRAĐE U RJEČNIK

2.1. Verifikacija građe

Kao početni punkt u kojem se istraživao leksik odabran je mjesni govor Mlinaraca jer je i najveći dio prvotne građe upravo iz tog mjesta⁷. Nakon toga je sva prvotna građa naknadno verificirana u još dva temeljna punkta: Keresturu i Serdahelju. Isto se tako i nova građa koja se u daljnjim istraživanjima našla u Keresturu i Serdahelju naknadno verificirala u Mlinarcima.

2.2. Reduciranje temeljne građe

Iz prvotne građe izostavljene su natuknice koje bi nepotrebno opterećivale rječnik, a nemaju posebnih fonoloških, morfoloških i semantičkih zanimljivosti ili pak zanimljivijih rečeničnih potvrda.

Reduciranje je obuhvatilo najveći dio natuknica iz sljedećih kategorija:

a) hipokoristici i deminutivi

Gotovo svaka imenica može imati najmanje 2 takva oblika, npr. *h'ž'ička* – *h'ižica* HIP. DEM < *h'iža*⁸; *n'qžec* – *n'qžek* HIP. DEM < *n'qš*, *s'rčeku* – *s'rcece* HIP. DEM < *s'rce*. Ostavljene su zanimljivije tvorenice kao što su *m'amek* (uz *m'amjca*) HIP. < *m'ama*; *m'očē* – *m'oce* (uz *m'aček*) HIP. DEM < *m'oček*; *Mj'hok* HIP. < muško ime *Mj'h'ol*, *last'ička* (uz *lastuv'ička*)) HIP. DEM < *lastavjca*

b) odnosni i posvojni pridjevi

Ostavljene su samo oni odnosni i posvojni pridjevi koji su dio nekog frazema ili termina ili pak se nalaze u nekoj rečeničnoj potvrdi⁹, npr.

k'urvjn adj. REL. > *k'urva* ♦ *F'ašenk*, *f'ašenk*, *k'urvjn s'in*, *s'ę s'j d'ękle* 'oženj!
(narodna)

k'usjn adj. REL. > *k'usa* □ *Idj v k'usjny r'it!*

m'aterjn adj. REL. > *m'ater* □ *Idj v p'izdy m'aterjny!*

sv'etkuř adj. REL. > *sv'etek* ♦ *Sv'etkuř d'ęn je n'ę sm'ętj d'ęlatj.*

ž'ibekuř adj. REL. > *ž'ibek* ♦ *Na prut'uletije cv'ęty ž'ibekuře r'uže.*

⁷ Mlinarci su i rodno mjesto Erike Rác.

⁸ Primjeri u ovom radu izvađeni su iz rječnika samo u onom opsegu koje je potreban za opisivanje pojedine tematike. I tip slova kojim se u rječniku prikazuje opreka narječje / standard prilagođen je potrebama ovog rada.

⁹ Nastojalo se da sve riječi iz rečeničnih potvrda budu posebne natuknice u rječniku.

c) imenice nastale uobičajenom mocijskom tvorбом

Kako je načelno moguće od svakoga *nomen agentis* muškoga roda izvesti i ženski lik, ostavljene su one imenice nastale mocijskom tvorбом gdje postoji relativna dvojba oko tvorbenog nastavka, npr. *Amerik'õnčica* f (ženski mocijski parnjak od *Amerik'õnčan*); *buğ'ica* f (ženski mocijski parnjak od *būgec*), *Kaniž'õnčica* f (ženski mocijski parnjak od *Kaniž'õnčan*), *Kutur'ipčica* f (ženski mocijski parnjak od *Kutur'ipčanka*), *krmežl'ifka* f (ženski mocijski parnjak od *krmežl'ivec*), *õvudaška* f "odgojiteljica u vrtiću" (od *õvudaš*) ili pak je zanimljivije mjesto naglaska, npr. *car'ica* f (ženski mocijski parnjak od *c'õr*).

d) glagolske imenice

Zabilježene su samo one glagolske imenice koje imenuju neku tradicionalnu radnju ili pak je zabilježena zanimljivija rečenična potvrda, npr. **kl'õne**, **svetk'uvanje**, **var'õstuvanje**, **zapiš'uvanje**

e) prefigirani glagoli nastali dvostrukom sativizacijom prefiksom *z-* jer razlika u odnosu na one bez prefiksa *z-* gotovo da i nema, osim što se naglašava intenzitet radnje i uživljenost u nju. Kako bi čitatelj ipak uvidio nijanse u upotrebi tih parova glagola, u rječniku je ostavljen određeni broj takvih glagola kod kojih se u rečeničnoj potvrdi vide modalna značenja takve tvorbe, npr. *S'õ se spr'õmenjily. N'išće je n'õ õstal; N'õkaj sem my se spremõlily duk mly je šenkal; T'õ n'õrta s'õ sprepuv'õ.* "Ta glupača sve ispriča."

f) leksemi kod kojih nije zabilježena neka zanimljivija fonološka promjena, a odnose se na najsuvremenije tehnološke, kulturne i sociološke realije te s velikom sigurnošću možemo pretpostaviti da nisu bili svakodnevnii u ruralnom miljeu, npr. *dekoracija*, *direktor*, *disko*, *Grčka*, *inflacija*, *hegemonija*, *iks*, *indijanski*, *inkubator*, *kleptomanija*, *desert*.

Bilo je dosta dvojbe oko onih leksema za koje je postojala sumnja da su u građu došli zbog utjecaja hrvatskog standardnog jezika, a nisu dio leksika starijih ispitanika. Neki su takvi leksemi izostavljeni (npr. *k'apaty* "kapati" - *čv'apaty*, *k'apljty*), a neki ostavljeni, i to u slučaju da su dio neke zanimljivije rečenične potvrde (npr. *g'õđina* f ♦ *G'õđine sy pr'õšle m'õje*. - narodna;) ili pak nemogućnosti sigurnog utvrđivanja činjenice jesu li u leksik ušli u novije vrijeme (npr. *l'õrma* f larma - "starinskije" je *kr'ic*; *smrk'õvaty se* impf. "mračiti se" - "starinskije" je *km'icjty se*).

2.3. Redukcija neprimjerenih rečeničnih potvrda iz temeljne građe i naknadno nalaženje kvalitetnih rečeničnih potvrda u onim natuknicama gdje se one i očekuju

Sve kvalitetne rečenične potvrde iz temeljne građe navedene su u rječniku, a kad ih kod koje natuknice nema, to znači ili da ih nije bilo, ili su izostavljene zbog nedovoljne kvalitete (rečenična potvrda *Imaš lepa kola.* ne govori ništa o imenici *kola*; rečenična potvrda *Denes već nišče ne je prosenjaka.* ništa ne govori o imenici *prosenjak* "kruh od prosa") ili vidljive izrekonstruiranosti i neuvjerljivosti (npr. *V seli je hegemonija kršćanske vere; Drvarova hiža je z dreva.*). Za te su natuknice naknadno tražene kvalitetne rečenične potvrde, no kod nekih je zbog objektivnih okolnosti (od kojih je najznačajnija visoka dob ispitanika u kojoj im je gotovo nemoguće sjetiti se značajnijih detalja) to bilo nemoguće. Kategorije u kojima je nalaženje rečeničnih potvrda nešto teže nego kod ostalih jesu sljedeće:

a) toponimi

b) etnici

c) antroponimi

e) fitonimi i zoonimi (u temeljnoj građi malo je rečeničnih potvrda koje bi se odnosile na neku specifičnost tih kategorija značenja, posebice fitonima)

f) nazivi jela (u temeljnoj građi su najčešće rečenične potvrde *bile --- je b'ily j'okū f'inū.*)

g) odjeća i dijelovi odjeće

i) uzvici (u temeljnoj građi dio rečenične potvrde iza uzvika nam često nije ništa govorio o njemu samom)

j) podrugljivi nazivi za osobe

Kod većine natuknica koje imaju isto značenje (raznokorijenskih istoznačnica, leksemskih fonoloških dubleta, leksemskih tvorbenih dubleta i imenica koje se pojavljuju u 2 roda) rečenična potvrda najčešće se donosi samo kod one koja se odnosi na govor Mlinaraca.

U mnogim su rečeničnim potvrdoma očuvane narodne mudrosti i dijelovi narodnih pjesama:

N'ekujj bug'otj n'e znaju t'o užiivatj. Samu se j daļe m'očijj j p'ezeze kupčaju.
(*bug'otj*)

Kurvišyva ž'ena je pušt'ena ženska. (*kurvišyuf*)

D'ej vam B'ok p'urjče, r'očjče! - iz pjesme koledara (*r'očjč*)

č'rna z'empla resk'opj se, m'ila m'ajka st'anj se...! (*resk'opitj se*)

Kušnj Mara, kušnj Mara koga tj je v'ola. Samu nahaj, samu nahaj č'nyga Cjg'ona. - narodna (*kušnyti*)

F'ašenk, f'ašenk, kurvin s'in, s'e sj d'ekle oženil! - narodna (*kurvin*)

2.4. Određivanje arhileksema

Odlučeno je da na početku rječničkog članka dođe arhileksem zbog lakše čitljivosti i pristupačnosti što širem krugu čitateljstva: on je neakcentiran i pisan fonemima iz hrvatskog standardnog jezika, što znači da se ne bilježi otvorenost i zatvorenost samoglasnika te složenost sustava u nenaglašenoj poziciji, tj. to je pretpostavljeni oblik koji bi neki leksem imao kad bi se fonološki prilagodio fonemima iz standardnog jezika. Izuzetci od fonološke prilagodbe na standardni jeziku sljedeći su: a) obezvučeni suglasnici na kraju riječi u arhileksemima označeni su kao njihovi zvučni parnjaci (GLAD **gl'ot**)

Kada dođe do "arhileksemske homonimije", arhileksemi se označuju brojčanim oznakama ^{1, 2}, npr. CAPA¹ [*c'apa¹ c'ape*] **f** "šapa" i CAPA² [*c'apa¹ c'ape*] **f** "morski pas" "Arhileksemska homonimija" ne znači da postoji homonimija i među natuknicama, npr.

NAMETATI¹ [*nam'etati nam'ečem*] **impf.** "stavljati veću količinu nečega na nešto ili u nešto"

NAMETATI² [*nam'etati nam'ečem*] **pf.** "staviti veću količinu nečega na nešto ili u nešto"

2.5. Sekundarnopovratni glagoli¹⁰

U temeljnoj građi povratni su glagoli navođeni kao posebne natuknice u odnosu na istovrsne prijelazne parnjake. Također velik broj sekundarnopovratnih glagola iz temeljne građe nije imao svoj refleksivni / prelazni parnjak. Tako je u prvotnoj građi zabilježeno samo npr. *bl'očiti se* "oblačiti se" (*L'epu se bl'očj. 'Ima p'enze.*), ali ne i *bl'očiti* "oblačiti" (*Još ga m'ama bl'očj.*); *k'uditi* "kuditi", ali ne i *k'uditi se* "žaliti se" (*Jč sem se n'e n'igd'or k'udila na sv'oju svek'rvu.*). Zbog toga je dosta vremena potrošeno na terenska istraživanja gdje je potvrđeno postojanje velikog broja takvih očekivanih parnjaka, ali također i velik broj neočekivanih parnjaka i neočekivanih značenja. Na taj je način prvotna građa znatno proširena.

¹⁰ Preciznu podjelu i terminologiju glede povratnih glagola prikazao je Branimir Belaj u BELAJ 2001. U tom radu on povratne glagole dijeli na **primarnopovratne glagole** (oni kod kojih je u svim slučajevima prisutna povratna zamjenica, npr. *ponašati se*), **sekundarnopovratne glagole** (za razliku od primarnopovratnih glagola oni imaju paralelan prijelazni oblik bez zamjenice *se*, npr. *osjećati se / osjećati*) i **tercijarnopovratne glagole** (kod njih zamjenica *se* nije ničim vezana uz njihovo morfološko i leksičko značenje, već samo uz sintaktičko, npr. *smijati se*).

2.6. Postupanje s natuknicama u kojima se nalazi sonant *ń* ili *n* nastalo depalatalizacijom *ń*

Proces depalatalizacije *ń* počeo je u svim govorima pomurskih Hrvata, osim u Keresturu. Zato su svi ekvivalenti sa suglasnikom *nj* iz govora Kerestura upućeni na glavnu natuknicu iz Mlinaraca i Serdahelja, npr.

SVINJSKI [*sv'ĩnskĩ sv'ĩnskyga*] **adj.** (Kerestur) v. *sv'ĩnskĩ*

ČEREŠNJA [*čer'ęšńa čer'ęšńe*] **f** (Kerestur) v. *čer'ęšńa*

2.7. Određivanje gramatičkih elemenata rječničkog članka

U prvotnoj građi navođene su cijele konjugacijske i deklinacijske paradigme, bez obzira na postojanje glasovnih ili akcenatskih promjena. Kako bi takav način obrade nepotrebno opteretio rječnik, odlučeno je da se nakon eitetskog oblika deklinabilnih riječi obvezno navede samo genitiv jednine (jasno, kod imenica koje su *pluralia tantum* genitiv množine), a kod glagola nakon infinitiva 1. lice prezenta (3. lice kod glagola kod kojih bi 2. ili 3. lice jednine bilo nerealno, tj. u praksi nepotvrđljivo, npr. *zablęšće se*: prez. 3. l. jd. od *zablęskati se*). Nakon tih temeljnih oblika ostali se oblici donose samo ako se u nekom od njih nalazi neka naglasna promjena ili promjena kvalitete samoglasnika - npr.

PEČI (SE) [*p'ęčĩ (se) p'ęčem (se)*, pl. 3. *p'ęčejũ (se) / p'ęčũ (se)*, part. perf. pass. *p'ęčenĩ, sup. p'ęčĩ*] **impf.**

Također valja naglasiti da čitatelj treba podrazumijevati sljedeće morfološke dvojnosti / trojnosti... koje postoje u govoru, a koje nisu zabilježene u gramatičkom dijelu rječničkog članka:

a) Većina glagola u 3. l. mn. prezenta ima dulji lik s generaliziranim morfom *-jũ* i kraći oblik bez njega, npr. *lũv'ijũ / lũv'e, kr'ędejũ / kr'ędu, sp'ijũ / sp'e, lažejũ / laž'o, vel'ijũ / vel'e*. Izuzetak su glagoli V. vrste.

b) Ako se kod pridjeva radnog navede samo muški rod jednine, tada u ostalim oblicima pridjeva radnog nema ni akcenatske promjene ni promjene kvalitete naglašenog samoglasnika.

c) Ako se kod pridjeva radnog navedu sva 3 roda jednine, tada je u množinskim oblicima naglasak i kvaliteta naglašenog samoglasnika kao u srednjem rodu jednine.

d) U pridjevsko-zamjениčkoj deklinaciji u GDL jednine mogući su dulji i kraći oblici. U rječničkom članku navode se samo dulji oblici jer su češći u govoru.

e) U DLI mn. svih imeničkih deklinacija postoji mogućnost fakultativnog

javljanja čak 4 nastavka: (-amj, -j, -aj, -ama). U istraživanjima su zabilježene sve kombinacije nastavaka u svim padežima. Jasno, te se kombinacije razlikuju u svojoj frekventnosti, ovisno o pojedinom padežu (npr. u D jd. imenica A-deklinacije muškog roda najrjeđi je

nastavak -j). Jasno je da bi dosljedno navođenje svih primjera znatno opteretilo rječnik.

2.8. Postupanje s natuknicama koje imaju isto značenje (raznokorijenskim istoznačnicama, leksemskim fonološkim dubletama, leksemskim tvorbenim dubletama i imenicama koje se pojavljuju u dva roda)

Sve natuknice koje imaju isto značenje povezane su uputnicom =. Značenja i rečenične potvrde dolaze samo kod najfrekventnije istoznačnice. Kod ostalih istoznačnica dolazi samo odrednica vrste riječi i gramatička obrada. Izuzetno se i kod manje frekventne istoznačnice navodi rečenična potvrda ako je osobito zanimljiva, ali bez značenja koje treba pogledati kod natuknice na koju se upućuje.

Istoznačnica je zabilježeno mnogo, a mogu se podijeliti na sljedeće vrste:

a) raznokorijenske istoznačnice, npr. *najprle* = *najprđi* “najprije”, *nofta* = *pęsma* = *pęsem*, *odma* = *m'om* “odmah”

Velik se broj raznokorijenskih istoznačnica odnosi na supostojanje hungarizma i ekvivalenta drugog podrijetla (najčešće slavenskog), npr. *biryš'ok* / *sqt* “sud”, *b'ętek* / *b'olest*, *h'ęgeda* / *g'oslj* “gusle”

b) leksemске fonološke dublete, npr. *d'ębljtj se* = *deb'ęljtj se*, *d'itj* = *d'ijtj* “otići”, *nad'ęla* = *ned'ęla* “nedjelja”

c) istoznačnice koje su rezultat tvorbenе sinonimije, npr. *selj'ok* - *s'elčan* - *s'elec*, *l'ajbek* - *l'ajbec*, *d'ęžševjna* / *d'ęžševjca* “kišnica”, *bl'okuljvatj* - *blj'uk'ęratj* (takva je dvojnost česta kod posuđenica čiji su modeli mađarski glagoli), *b'ęncek* - *b'ęncak*, *br'aća* - *br'aćija* - *brajš'injava*

d) imenice koje su pojavljuju u 2 roda, npr. *r'adjjy* - *r'adjija*, *pj'lot* - *pj'lota* “pilot”, *j'ęzerę* - *j'ęzera*, *ž'avujl* - *ž'avujla*, *d'oga* - *d'ok* “dug”

Neke leksemске fonološke dublete čija se zornost može izraziti fonemom u zagradi zbog ekonomičnosti i bolje preglednosti rječnika obrađuju se u istoj natuknici, npr. prilozi s naveskom i bez njega, npr. *nask'orę(m)*, *sk'up(a)*; fonološke dublete u kojima se u jednom parnjaku pojavljuje *j* u medijalnoj poziciji između samoglasnika i suglasnika, a u drugom ne, npr. *z'i(j)tj se* “sastati se”.

Kriterije prema kojima se neka istoznačnica iz istog govora odredila “nadređenom”, a druga “podređenom” možemo svesti na sljedeće:

a) riječ slavenskog, njemačkog ili talijanskog podrijetla prema hungarizmu,

npr. *kum'ot* prema *darab'onek* "komad", *br'ot* prema *haju'f* "brod", *štac'un* prema *handa* "dućan", *goslj* prema *hēgede* "gusle", *poklun* prema *j'andek* "poklon", *kul'č* prema *k'alač* "kolač"

b) stilski neutralnije značenje, npr. *f'ukatj* se prema *f'uksatj* se "imati spolni odnos"; *dr'ek* prema *g'ovny* "izmet"

c) "stariji kajkavski" leksem prema "novijem", npr. *d'ēšč* prema *k'iša* "kiša", *le'ty* prema *g'odjina* "godina".

d) tvorbeno ili fonološki "običniji" oblik u govoru, npr. *d'uplatj* prema *d'uplazuvati* "udvostručavati"; *dvadesetj* prema *dvajsetj* "dvadeseti"; *đavul* prema *đavula* "vrag", *č'uden* prema *č'udastj* "čudan", *j'asle* prema *j'edy* "jasle"

e) cijeli oblik prema kontrahiranom obliku ili obliku u kojem je došlo do redukcije ili metateze, npr. *jedn'okj* prema *jen'okj* "jednak", *škat'ula* prema *kašt'ula* "kutija", *k'ojj* / *k'i* "koji"

Kod nekih se parova naprosto povelu abecednim kriterijem, npr. *kl'inčec* prema *kl'inček* "karanfil", *kur'čatj* prema *kur'čjtj* "koračati".

2.9. Postupanje s natuknicama iz različitih govora koje imaju isto značenje

Ako se istokorijenske natuknice s istim značenjem nalaze u različitim govorima od kojih je jedan i govor Mlinaraca, uputnicom *v.* se upućuju na natuknicu iz Mlinaraca, npr. *črtjtj* (se) impf. I. TRANS. ♦ *Naj črtjtj toga pęsa! Bō te išče gr'izel!* II. REFL. ♦ *Naj se t'ulkj č'rtjtj!* (Kerestur) *v. s'rdjtj* (se)

Ako se istokorijenske natuknice s istim značenjem nalaze samo u Keresturu i Serdahelju, a ne i u Mlinarcima, onda se uputnicom *v.* iz govora Kerestura upućuju na natuknicu iz Serdahelja. Kod istoznačnica koje se upućuju na istoznačnicu u drugom govoru uglavnom dolazi samo odrednica vrste riječi i gramatička obrada, a rečenična potvrda donosi se samo ako je osobito zanimljiva, npr. *Bōškj* adj. RAR. ♦ *Jęzųšek je Bōšku d'ęte.* = *Bōžj*

2.10. Razgraničenje homonimije i polisemije¹¹

Razgraničenje homonimije i polisemije u mnogim je slučajevima vrlo teško, posebice tamo gdje je došlo do raspada polisemije. Kriterij je bio postojanje jasne

¹¹ Tu je problematiku kod nas najbolje obradila Branka Tafra u TAFRA 1995. Jedna od najvažnijih teza iz tog rada jest ta da višeznačni leksemi imaju najmanje jedan integralni sem, a u homonima su svi semovi distinktivni, ali i da još ne postoje objektivni kriteriji za semičku analizu i da je pitanje može li uopće postojati objektivna semantička analiza.

asocijativne veze između parova leksema koji imaju isti fonemski sastav i pripadaju istoj vrsti riječi. Mnoštvo je zanimljivih primjera u ovom rječniku gdje nije bilo lako odlučiti radi li se o homonimiji ili polisemiji, npr. *g'òžva*¹ “žitka savitljiva šiba od vrbe koja služi kod vezanja snopova” i *g'òžva*² “gužva”; *k'otel*¹ “kotao” i *k'otel*² “vrtlog”. Iako bi se uz nešto više mašte mogle i izrekonstruirati, jasnih i direktnih asocijativnih veze između tih parova leksema nema, pa sam ih označio kao homonime.

2.11. Obradivanje frazema

Kanonski se oblici frazema navode nakon posljednje egzemplifikacije, tj. govornog primjera koji se odnosi na natukničku riječ ili pak iza posljednje natuknice koja se odnosi na natukničku riječ u samostalnoj upotrebi. Od prethodnog su dijela leksikografskog članka odvojeni posebnim grafičkim znakom □. Nakon kanonskog oblika frazema u zagradi se nalazi značenje, a nakon značenja kod nekih frazema i rečenična potvrda ako je zabilježena u temeljnoj građi ili naknadno pronađena, npr. □ *pr'ek z'etj* “preuzeti” ♦ *S'in je z'el pr'ek Ÿd j'ape g'uspuđ'orstvu*. Vrlo je često teško razgraničiti “obične” rečenične potvrde od frazema.

ZAKLJUČAK

Leksikografski postupci kojim je nastao *Rječnik pomurskih Hrvata* sinteza su težnje da se dobije rječnik jedne skupine govora koji će opsegom biti primjeren materijalnim mogućnostima izdavača i snazi relativno malog tima istraživača, a da se pri tom ne umanjuje njegova znanstvenost i obavijesnost. Izuzetno je važan bio odabir gramatičkih elemenata rječničkog članka obavijesnih za međimurski dijalekt, a da se pri tom nepotrebno ne poveća opseg rječnika.

LITERATURA

Bartolić, Zvonimir. 1999. Pomurski Hrvati kroz stoljeća, *A Mura menti Horvatok a szazadok vonzasaban*, Murakeresztúr, str. 5-10.

Belaj, Branimir. 2001. Prototipno-kontekstualna analiza povratnih glagola u hrvatskom jeziku, *Suvremena Lingvistika*, Zagreb, str. 1-11.

Blažeka, Đuro. 2001. *Germanizmi u donjomeđimurskim govorima*, Riječ (časopis za filologiju Hrvatskog filološkog društva – Rijeka), Rijeka, str. 7-16.

Blažeka, Đuro. 2005. Odnos govora pomurskih Hrvata prema međimurskom dijalektu, *Zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim djelovanjem* (Budimpešta 6.-7. studeni 2003.),

Budimpešta, str. 143-152.

Blažeka, Đuro. 2006. *Hungarizmi u govoru Goričana*, *Suvremena lingvistika*, godina 32, svezak 1, Zagreb, str. 1-27.

Blažeka, Đuro. 2006. *Gornji međimurski poddijalekt*, u zborniku *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah* / [uredili Mihaela Koletnik, Vera Smole; angleški prevodi Heather Pirjevec]. – Maribor : Slavistično društvo, (Zbirka Zora; 41); str. 108-116.

Blažeka, Đuro. 2007. *Izražavanje morfoloških kategorija alternacijama samoglasnika u govoru Preloga (pregled po vrstama alternacija)*, *STUDIA SLAVICA SAVARIENSIA* 1-2 (VIII. Nemzetközi Szlavisztikai Napok 2006. május 26.-27. (Journal of linguistics and literary sciences), Szombathely, str. 51.-62.

Blažeka, Đuro. 2007. *Model za istraživanje međimurskog dijalekta*. U službi jezika: Zbornik u čast Ivi Lukežić, Biblioteka časopisa *Fluminensia*, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka, str. 77-92

Blažeka, Đuro. 2008. *Međimurski interdijalekt*; *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Knjiga 33, Zagreb, str. 1-18.

Blažeka, Đuro. 2008. *Konceptija rječnika međimurskog dijalekta*, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knjiga 14, HAZU, Zagreb, 137-157.

Blažeka, Đuro. 2008. *Međimurski dijalekt (Hrvatski kajkavski govori Međimurja)*, *Matica hrvatska*, Čakovec

Blažeka, Đuro. 2008. *Prijedlog konceptije izrade rječnika poljoprivrednog nazivlja u međimurskom dijalektu*, *Croatica et Slavica* Iadertina, časopis Odjela za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku; Zadar, str. 157-180.

Blažeka, Đuro. 2008. *Međimurski dijalekt*, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knjiga 14., *Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti*, Zagreb, str. 261-292.

Blažeka, Đuro – Nyomárkay, István – Rác, Erika 2009.: *Mura menti horvát tájszótár - Rječnik pomurskih Hrvata*, *Tinta Könyvikadó*, Budapest

Gadány, Karlo. 1993: *Poljoprivredni leksik u govoru pomurskih Hrvata*, *Studia Slavica Savariensia*, br. 1., Szombathely, str. 46-49.

Gadány, Karlo. 1999: *Čuvene izreke keresturskih vojnika, A Mura menti Horvátok a szasadok vonzasaban*, *Murakeresztúr*, str. 15-18.

Ivić, Pavle. 1963. *Paralele poljskom «pochylenie» na srpskohrvatskom terenu. Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Splawinski*; *Panstwowe wydawnictwo naukowe*, *Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego*, str. 227-243.

Kerechseny, Edith. 1982. *Povijest i materijalna kultura pomurskih Hrvata (A Mura menti horvátok története es anjagi kulturaja)*, *Budimpešta*, 1982.

Lončarić, Mijo. 1991. *Žgančev doprinos poznavanju kajkavštine. Narodna umjetnost*, posebno izdanje 3, Zagreb, str. 195-202.

Lončarić, Mijo. 1995. *Upitnik za Hrvatski jezični atlas: Serdahelj*

Lončarić, Mijo. 1998. *Rječnik Hrvata kajkavaca u Mađarskoj. (Međunarodni slavistički dani. Bibliotheca Croatica Hungariae)*, knjiga 3/1. 280. *Sambotel – Pečuh*.

Lončarić, Mijo. 1999. *Govor pomurskih Hrvata. (A Mura menti Horvátok a szasadok vonzasaban)*. Rác, Erika (ur.) 65-74 (pozvano predavanje, objavljeni rad, znanstveni). *Murakeresztúr* : *Zrinyi Miklos Altalanos Iskola*.

Lončarić, Mijo. 2003. *Pomurske kajkavske pjesme iz 1858. Zapisi Đure Deželjca*. *Studia Slavica Savariensia*, str. 266-281. *Szombathely*.

Lončarić, Mijo. 2005. *Kajkavština u Mađarskoj: U: Kajkaviana & alia (Ogledi o kajkavskim i drugim hrvatskim govorima)*. *Zrinski, Čakovec*, str. 159-178.

Petrić, Marija. 1999. *Strani jezični utjecaji u govoru serdahelskih Hrvata. A Mura menti Horvátok a szasadok vonzasaban*, *Murakeresztúr*, str. 32-37.

Rác, Erika. 2007. *A Mura menti kaj horvát nyelv* (disszertáció + I., II. III. kötet Melléklet), Doktori disszertáció, Eötvös Lóránd Tudománygyetem; Nyelvtudományi Doktori Iskola/Szlavisztika, Budapest

Žganec, Vinko. 1974. *Pučke popijevke Hrvata iz okolice Velike Kaniže u Mađarskoj*, priredio Z. Bartolić, Čakovec

ON THE POMURJE CROATS' DICTIONARY CONCEPT

By Đuro Blažeka - Erika Rác, Čakovec - Murakeresztúr

Summary

The paper is on the Rječnik pomurskih Hrvata (Pomurje Croats' dictionary) concept – the results of research carried out by Hungarian and Croatian researchers during a time period of several years. Following the introduction where the previous research results are shown about the dialect and origin of the said Croatian national minority in Hungary, the most important procedures are described about building the basic dictionary material into a scientific dictionary and the manner of lexicographical elaboration when it comes to different linguistic figures such as phraseological synonymy, homonymy and polysemy, secondary reflexive verbs, phrasemes, phonological doublets, etc. The conclusion is that the goal has been achieved by the applied concept to produce a dictionary in accordance with the capacities of a relatively small research team without diminishing its scientific value and informativeness.

Key words: lexicography, Kajkavian dialect, pomurski Hrvati (Pomurje Croats), Međimurean dialect, contact linguistics, dictionary article elements